

มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมทำสัญญาภายใต้
ระบบเกษตรพันธสัญญา

สุภากร ยอดประทุม

**มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมทำสัญญาภายใต้
ระบบเกษตรพันธสัญญา**
**Legal Measures in Controlling Entering into
Contracts Under the System of Contract Farming***

สุภากร ยอดประทุม**
Supakorn Yodpratum

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งเป็นสัญญาไม่มีชื่อประเภทหนึ่งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักอิสระในทางแพ่ง (Private Autonomy) และหลักเสรีภาพในการทำสัญญา (Freedom of Contract) บริษัทธุรกิจการเกษตรซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่าจึงมักเป็นผู้กำหนดข้อสัญญาไว้ล่วงหน้าเพียงฝ่ายเดียว ส่วนเกษตรกรซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจด้อยกว่าไม่มีสิทธิขอแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงข้อสัญญานั้นได้ มีสิทธิเลือกเพียงว่าจะเข้าทำสัญญาหรือไม่ (Take it or leave it) เท่านั้น ทำให้ข้อสัญญาบางข้อมีลักษณะที่เอารัดเอาเปรียบเกษตรกร ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีมาตรการทางกฎหมายที่จะนำมาบังคับใช้กับการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาได้โดยตรง อีกทั้งยังขาดการส่งเสริมและควบคุมที่จริงจังจากภาครัฐ จึงทำให้บทบาทนิติที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบันเกิดความไม่เหมาะสมและไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกร

* บทความนี้เรียบเรียงจากวิทยานิพนธ์เรื่องมาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งได้สอบป้องกันวิทยานิพนธ์แล้ว โดยมีคณาจารย์ที่ปรึกษา 2 ท่าน คือ รองศาสตราจารย์จุฑามาศ นิศารัตน์ และรองศาสตราจารย์ ดร. ภูมิ โชคเหมาะ ส่วนคณะกรรมการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ 3 ท่าน คือ รองศาสตราจารย์ ดร. ประสาน บุญโสภาคย์ ประธานกรรมการ รองศาสตราจารย์อรรณพ พจนานัฐน์ และอาจารย์ ดร. บวรวิทย์ เป็เรืองวงศ์ โดยคณาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่านดังกล่าวเป็นคณะกรรมการร่วมสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ด้วย.

** นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายธุรกิจ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, เนติบัณฑิตไทย, นิติศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

Abstract

In this article, the researcher studies legal measures used in controlling the drawing up of contracts under the system of contract farming. Of concern are innominate contracts based on Private Autonomy and Freedom of Contract. Agricultural business companies that have superior economic power can therefore determine contract terms in advance. Agriculturalists who have less economic power do not have the right to amend or change such contracts. They only have the right to accept or to refuse entering into the contracts. Some contract terms allow advantage to be taken of agriculturalists. At present there are no legal measures that can be applied directly to enforce the entering into contracts under the system of contract farming. There is no serious encouragement to develop such laws and to exercise proper control from the public sector. Provisions currently enforced are inappropriate and unjust to agriculturalists.

คำสำคัญ: ระบบเกษตรพันธสัญญา สัญญาที่ไม่เป็นธรรม บริษัทธุรกิจการเกษตร

Keywords: Contract Farming, Unfair Contract, Agricultural business companies

1. บทนำ

ตั้งแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนโครงสร้างการผลิตในภาคเกษตรกรรมจากเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาเป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์ ทำให้เกิดระบบการผลิตในรูปแบบระบบเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) ขึ้น ซึ่งระบบการผลิตดังกล่าวเป็นการตกลงระหว่าง “เกษตรกร” กับ “บริษัท” ที่ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของโรงงานแปรรูปต่าง ๆ ให้มีการเพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงปศุสัตว์ โดยมีข้อตกลงเกี่ยวกับราคา ปริมาณ คุณภาพ และระยะเวลาของผลผลิตไว้ล่วงหน้า รวมทั้งมีข้อตกลงเกี่ยวกับการจัดหาปัจจัยการผลิต ตลอดจนคำปรึกษาด้านเทคโนโลยีการผลิตเพื่อให้มาตรฐานของผลผลิตนั้นเป็นไปตามสัญญา

2. รูปแบบของระบบเกษตรพันธสัญญา

โดยทั่วไปรูปแบบของระบบเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) ที่พบในประเทศไทยมีด้วยกัน 2 รูปแบบ คือ¹

2.1 แบบประกันราคา

บริษัทจะเป็นผู้ทำสัญญาขายปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกรในรูปแบบสินเชื่อและมีลักษณะของการผูกขาด กล่าวคือ เกษตรกรจะต้องซื้อปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ อาหาร ปุ๋ย ยา วัคซีนจากบริษัทหรือแหล่งที่บริษัทกำหนดไว้เท่านั้น โดยบริษัทจะส่งสัตวบาลเข้าไปถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการผลิตให้แก่เกษตรกร ส่วนเกษตรกร ก็ทำสัญญาขายผลผลิตให้แก่บริษัทภายใต้เงื่อนไขเรื่องราคา ปริมาณ คุณภาพ และระยะเวลาที่บริษัทกำหนด เกษตรกรจะต้องเป็นผู้ลงทุนด้านพื้นที่ โรงเรือน อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ค่าแรงงาน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า และค่าปัจจัยการผลิตเองทั้งหมด เมื่อเกษตรกรทำการผลิตจนได้ผลผลิตแล้ว บริษัทก็จะเข้ามารับซื้อผลผลิตโดยจะหักเงินค่าปัจจัยการผลิตที่ขายให้แก่เกษตรกรในรูปแบบสินเชื่อออกจากเงินที่ได้จากการขายผลผลิต ส่วนเงินที่เหลือก็จะคืนให้แก่เกษตรกร เกษตรกรจะนำพันธุ์พืชหรือสัตว์ หรือปัจจัยการผลิตอื่น ๆ มาใช้แทนหรือปะปนกับปัจจัยการผลิตของบริษัท หรือนำผลผลิตไปขายให้แก่บริษัทหรือผู้รับซื้อรายอื่นไม่ได้ หากเกษตรกรฝ่าฝืนถือว่าเกษตรกรกระทำผิดสัญญา เกษตรกรอาจถูกปรับหรือบอกเลิกสัญญาได้

¹ กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคนอื่น ๆ, เกษตรพันธสัญญา: ผลตอบแทน ความเสี่ยง และความเป็นธรรม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ซีวิลด์กราฟิก, 2552), หน้า 2.

2.2 แบบประกันรายได้

บริษัทจะเป็นผู้ควบคุมเรื่องการจัดการปัจจัยการผลิตเองทั้งหมด โดยบริษัทเป็นผู้ลงทุนด้านปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์ อาหาร วัคซีน ปุ๋ย สารเคมี ยา และเป็นผู้รับความเสี่ยงที่เกิดจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด ราคาขึ้นลงของปัจจัยการผลิต และความผันผวนของราคาขายผลผลิตในท้องตลาด นอกจากนี้บริษัทยังส่งสัตวบาลเข้าไปให้ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการผลิต รวมทั้งตรวจสอบกระบวนการผลิตและการใช้ปัจจัยการผลิตของเกษตรกรอีกด้วย เนื่องจากบริษัทยังเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตที่ส่งให้แก่เกษตรกรอยู่ ทำให้ต้องมีการเข้าไปควบคุมการทำงานของเกษตรกรอย่างเข้มงวดมากกว่าระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคา ปัจจัยการผลิตที่บริษัทส่งให้แก่เกษตรกรนั้น เกษตรกรจะนำไปใช้ในการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ของตนหรือนำไปขายให้แก่บุคคลอื่นไม่ได้ หรือเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการผลิตแล้วยังมีปัจจัยการผลิตเหลืออยู่ เกษตรกรต้องนำปัจจัยการผลิตเหล่านั้นส่งคืนให้แก่บริษัท หากเกษตรกรฝ่าฝืนข้อห้ามดังกล่าว บริษัทอาจงดส่งปัจจัยการผลิต หรือเรียกค่าเสียหาย หรือบอกเลิกสัญญาก็ได้ ส่วนเกษตรกรจะเป็นผู้ลงทุนด้านที่ดิน โรงเรือน อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ค่าแรงงาน ค่าน้ำ และค่าไฟฟ้า ซึ่งเกษตรกรต้องรับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นกับผลผลิตที่ต้องได้มาตรฐานตามที่บริษัทกำหนด และรับความเสียหายที่เกิดจากความประมาทของเกษตรกร เช่น ไฟฟ้าดับ พัดลมเสีย สัตว์ทับกันตาย เป็นต้น

3. มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศสหรัฐอเมริกา

ในอดีตการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของสหรัฐอเมริกามักจะประสบปัญหาเรื่องเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมของสัญญา เช่น บริษัทมีอำนาจในการจัดการปัจจัยการผลิตเพียงฝ่ายเดียว บริษัทบอกเลิกสัญญาเกษตรกรเร็วเกินไป เกษตรกรต้องใช้เงินทุนส่วนตัวในการปรับปรุงพื้นที่หรือโรงเรือน หรือเกษตรกรต้องรับภาระความเสี่ยงภัยเพียงฝ่ายเดียว และยังมีปัญหาเรื่องความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญา เช่น สัญญาไม่ได้ทำเป็นลายลักษณ์อักษร บริษัทไม่มอบคู่สัญญาให้แก่เกษตรกรเก็บไว้เป็นหลักฐาน เกษตรกรไม่ได้อ่านหรือทำความเข้าใจสัญญา หรือสัญญาไม่ได้ระบุวิธีการคิดคำนวณผลตอบแทนรัฐบาลจึงได้ออกกฎหมายพิเศษเกี่ยวกับการเกษตรโดยเฉพาะทั้งกฎหมายในระดับสหพันธรัฐ (Federal Law) และกฎหมายในระดับมลรัฐ (State Laws) ขึ้น เพื่อแก้ปัญหาความไม่เป็นธรรมของสัญญาและคุ้มครองคู่สัญญาฝ่ายที่อ่อนแอกว่า

ปี ค.ศ. 1921 ประธานาธิบดีทีโอดอร์ รูสเวลต์ ได้ออก Packers and Stockyards Act (P&S Act) ขึ้น เพื่อต้องการส่งเสริมการแข่งขันอย่างเสรีและการกระทำทางการค้าที่เป็นธรรมในอุตสาหกรรมปศุสัตว์และค้าสัตว์ปีก (Livestock and Poultry) และคุ้มครองผลประโยชน์ทางการเงินของเกษตรกรที่เลี้ยงสัตว์กับบริษัทแบบมีสัญญาว่า โดยเฉพาะกรณีที่ยังไม่ได้รับชำระจากผู้ค้าสัตว์ปีกจะได้รับชำระราคาโดยเร็วตามน้ำหนักสัตว์ที่เที่ยงตรง อีกทั้งเพื่อปกป้องผลประโยชน์ให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคโดยการห้ามกระทำการอันเป็นการผูกขาด และเพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รัฐสภาจึงให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร (Secretary of Agriculture) อย่างเต็มที่ ในการสืบสวนสอบสวน กำกับดูแล การกระทำของผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้บรรจุหีบห่อหรือผู้ดูแลฟาร์มด้วย ว่าการกระทำนั้นเข้าข่ายเป็นการผูกขาด การกระทำอันไม่เป็นธรรมฉ้อโกง หรือการเลือกปฏิบัติหรือไม่² ต่อมาในปี ค.ศ. 1987 ก็ได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติดังกล่าวเพิ่มเติม โดยกำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร บริษัทต้องให้คู่ฉบับของสัญญาแก่เกษตรกร และในสัญญาต้องระบุรายละเอียดเกี่ยวกับอายุของสัญญา เงื่อนไขที่คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะสามารถบอกเลิกสัญญาได้ รวมทั้งเงื่อนไขเรื่องการจ่ายเงินไว้อย่างชัดเจน ซึ่งในกรณีการชำระเงินตามสัญญานั้นกฎหมายได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าเกษตรกรมีสิทธิที่จะได้รับการชำระเงิน โดยบริษัทจะต้องชำระเงินให้แก่เกษตรกรภายใน 15 วันนับจากวันที่บริษัทรับซื้อผลผลิต นอกจากนั้นเกษตรกรยังมีสิทธิที่จะได้รับใบรายงานการรับซื้อและการกำหนดราคา แต่อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวยังไม่สามารถคุ้มครองและให้ความเป็นธรรมแก่เกษตรกรได้อย่างแท้จริง เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน ค.ศ. 2008 จึงมีการแก้ไขในส่วนของสัญญาการผลิต (Production Contract) โดยการเพิ่มสิทธิของเกษตรกรให้มีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ด้วยการส่งคำบอกกล่าวให้แก่บริษัทภายใน 3 วันทำการนับจากวันที่สัญญามีผลบังคับใช้ หรือในกรณีที่มีการกำหนดวันบอกเลิกสัญญา นับจากวันสุดท้ายของวันที่กำหนด อีกทั้ง สิทธิการบอกเลิกสัญญา วิธีการบอกเลิกสัญญา และกำหนดเวลาการบอกเลิกสัญญาต้องเปิดเผยให้เกษตรกรได้รับรู้อย่างชัดเจน นอกจากนี้บริษัทยังต้องระบุข้อมูลการลงทุนเพิ่มเติม (Additional Capital Investments) ไว้ในสัญญาโดยชัดแจ้ง เพื่อให้เกษตรกรรับทราบในขณะทำสัญญาด้วย³

เมื่อรัฐบาลกลางได้ออกกฎหมายเพื่อป้องกันการผูกขาดและส่งเสริมการค้าที่เป็นธรรม ทำให้แต่ละมลรัฐได้ตระหนักถึงกฎหมายภายในของตนที่ไม่ได้มุ่งเน้นถึงปัญหา

²ศรีภูพาน สุพรรณไชยมาตย์, “สัญญาที่ไม่เป็นธรรมในคอนแทรกซ์ฟาร์มมิง: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 53-54.

³กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคนอื่น ๆ, เรื่องเดิม, หน้า 91.

ดังกล่าวเลย ในปี ค.ศ. 2000 จึงมีการออกประกาศให้มีการร่างกฎหมายควบคุมสัญญาการผลิตหรือ Model Producer Protection Act (MPPA) ขึ้น ซึ่งนำโดยนายทอม มิลเลอร์ (Tom Miller) อัยการสูงสุดของมลรัฐไอโอวาและอัยการสูงสุดของมลรัฐอื่น ๆ อีก 16 มลรัฐ เช่น อิลลินอยส์ มินนิโซตา จอร์เจีย อาร์คันซอ เป็นต้น เพื่อมุ่งสร้างอำนาจต่อรองของคู่สัญญาให้มืออย่างเท่าเทียมกัน และมลรัฐไอโอวา (Iowa) ก็ได้ออกกฎหมายที่ชื่อ Producer Protection Act 2000: PPA ขึ้นเช่นเดียวกัน เพื่อกำหนดแนวทางในการทำสัญญาทางเกษตรและให้ความคุ้มครองแก่เกษตรกร ซึ่งมีหลักการที่สำคัญ เช่น มีการกำหนดคำนิยามศัพท์ที่ใช้ในสัญญามีการกำหนดให้นำหลักสุจริตมาใช้ในการบังคับใช้สัญญา มีการกำหนดให้สัญญาต้องเขียนในภาษาที่เข้าใจง่ายและต้องเปิดเผยความเสี่ยงต่าง ๆ ที่เกษตรกรอาจได้รับ มีการกำหนดให้เกษตรกรมีสิทธิในการทบทวนสัญญา เป็นต้น

4. ปัญหาที่เกิดจากการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทย

ระบบเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) เป็นระบบการผลิตประเภทหนึ่งที่อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม (Capitalism) ซึ่งมีการและระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเป็นแรงจูงใจในการทำงาน เอกชนจึงมีอิสระในการผลิตได้อย่างเต็มที่ ทำให้บริษัทพยายามควบคุมกระบวนการผลิตและกำหนดราคา ปริมาณ คุณภาพ และระยะเวลาของผลผลิตเองทั้งหมด ในทางกลับกันผลตอบแทนที่เกษตรกรได้รับกลับไม่คุ้มค่างบต้นทุนที่เสียไป เพราะยังมีต้นทุนแอบแฝงหรือต้นทุนในการดำเนินกิจการที่มองไม่เห็น เช่น ค่าที่ดิน ค่าแรงงาน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ที่จะต้องนำมาคำนวณด้วย ทำให้เกษตรกรได้มีการรวมกลุ่มกันระหว่างเกษตรกรที่ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ประเภทเดียวกัน เพื่อเสริมสร้างอำนาจต่อรองให้แก่กลุ่มของตนเพิ่มมากขึ้น แต่เกษตรกรยังคงถูกเอารัดเอาเปรียบจากบริษัทอยู่เช่นเดิม เนื่องจากในปัจจุบันยังไม่มีมาตรการทางกฎหมายที่จะนำมาบังคับใช้กับการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาได้โดยตรง การทำสัญญาจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักอิสระในทางแพ่ง (Private Autonomy) และหลักเสรีภาพในการทำสัญญา (Freedom of Contract) เป็นเครื่องมือในการก่อให้เกิดสัญญาที่มีผลบังคับระหว่างคู่กรณี ทำให้กฎหมายที่นำมาใช้บังคับกับการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาในปัจจุบัน ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ไม่ครอบคลุมถึงกรณีการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา จึงทำให้เกิดปัญหาที่สำคัญดังนี้

4.1 ปัญหาเรื่องข้อกำหนดบทนิยามศัพท์

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังไม่มีข้อกำหนดบทนิยามศัพท์หรือความหมายของระบบเกษตรพันธสัญญาไว้เป็นทางการ การทำเกษตรกรรมในลักษณะดังกล่าวจึงมีคำที่ใช้เรียกแตกต่างกันออกไป เช่น การเกษตรแบบมีสัญญาผูกพัน เกษตรครบวงจร ระบบการผลิตตามสัญญาข้อตกลงล่วงหน้า เป็นต้น ระบบเกษตรพันธสัญญายังแบ่งออกเป็นสองรูปแบบคือ แบบประกันราคาและแบบประกันรายได้ ซึ่งสัญญาแต่ละรูปแบบมีผลของสัญญาที่แตกต่างออกไป เช่น สิทธิและหน้าที่ของคู่สัญญา กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตและผลผลิต การรับประกันความเสี่ยงภัย เป็นต้น เมื่อไม่มีข้อกำหนดบทนิยามศัพท์เอาไว้โดยชัดเจน คู่สัญญาจึงนำสัญญาแต่ละรูปแบบไปใช้ปะปนกัน นอกจากนี้ยังพบว่าการนำสัญญาที่อยู่ในบรรพ 3 เอกเทศสัญญา เช่น สัญญาซื้อขาย สัญญาจ้างแรงงาน สัญญาจ้างทำของมาใช้ในการทำสัญญา ซึ่งระบบเกษตรพันธสัญญามีเพียงลักษณะบางประการของสัญญาซื้อขาย สัญญาจ้างแรงงาน และสัญญาจ้างทำของรวมอยู่ในสัญญาเท่านั้น กล่าวคือมีทั้งผู้ซื้อและผู้ขายอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคา ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับสัญญาซื้อขาย บริษัทที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคาและแบบประกันรายได้สามารถเข้าควบคุมกระบวนการผลิตของเกษตรกรได้ทุกขั้นตอน ซึ่งเข้าลักษณะของสัญญาจ้างแรงงาน และบริษัทมุ่งให้เกษตรกรทำการผลิตจนได้รับผลผลิตตามที่บริษัทกำหนดไว้ ซึ่งเป็นการมุ่งถึงผลสำเร็จของงานตามสัญญาจ้างทำของ แต่โดยแท้จริงแล้วระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นการร่วมกันประกอบกิจการระหว่างเกษตรกรและบริษัทเพื่อแบ่งผลประโยชน์กันจึงไม่เข้าสัญญาลักษณะใดลักษณะหนึ่งในบรรพ 3 ทำให้คู่สัญญาโดยเฉพาะเกษตรกรเกิดความสับสนเรื่องผลทางกฎหมายและเข้าทำสัญญาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญของสัญญาจนส่งผลให้สัญญาตกเป็นโมฆะได้

4.2 ปัญหาเรื่องรูปแบบของสัญญา

ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไม่ได้ระบุลักษณะและรูปแบบของสัญญาเอาไว้โดยเฉพาะ เกษตรกรและบริษัทจึงยึดหลักอิสระในทางแพ่งและหลักเสรีภาพในการทำสัญญาเป็นเครื่องมือก่อให้เกิดสัญญา โดยคู่สัญญามีอิสระในกำหนดลักษณะและขอบเขตของสัญญาที่ต้องการผูกพันเข้าทำสัญญา เมื่อคู่สัญญาได้แสดงเจตนาทำสัญญาแล้ว กฎหมายก็จะรองรับการแสดงเจตนา นั้น แต่การทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาไม่ได้เกิดจากการมีเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกันของเกษตรกรและบริษัท เนื่องจากบริษัทเป็นผู้กำหนดรูปแบบและวิธีการทำสัญญาเพียงฝ่ายเดียว โดยบริษัทจะกำหนดวิธีการทำสัญญาอย่างไรก็ได้ ไม่ว่าจะทำเป็น

หนังสือหรือด้วยวาจา หรือบริษัทจะกำหนดเนื้อหาใดในสัญญาก็ได้ สัญญาจึงมีรูปแบบที่ไม่แน่นอนและชัดเจน หากมีข้อพิพาทเกิดขึ้น เกษตรกรจึงยากลำบากในการนำพยานเอกสารมาพิสูจน์ เพราะเป็นการอ้างพยานหลักฐานที่บริษัทเป็นผู้ทำขึ้นและเก็บไว้เพียงฝ่ายเดียว สัญญาจึงล้นแล้วแต่อยู่ในความรู้เห็นของบริษัท นอกจากนี้ การทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญายังไม่ใช้สัญญาที่ถูกควบคุมสัญญาตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 บริษัทจึงสามารถใช้ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกรหรือไม่ระบุข้อสัญญาที่จำเป็นไว้ในสัญญา เช่น เงื่อนไขในการรับซื้อผลผลิต ราคาของปัจจัยการผลิต วิธีการคำนวณผลตอบแทน และระยะเวลาของสัญญา เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากลักษณะตามมาตรา 35 ทวิอย่างใดก็ได้ โดยไม่ต้องถูกตรวจสอบจากคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค การคุ้มครองเกษตรกรซึ่งเป็นผู้บริโภคในด้านสัญญาจึงยังไม่ครอบคลุมถึงกรณีการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา

4.3 ปัญหาเรื่องอายุของสัญญา

ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นการทำเกษตรกรรมเพื่อการพาณิชย์ เกษตรกรจะปลูกพืชแบบเชิงเดี่ยวหรือเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า โดยใช้พันธุ์พืชหรือสัตว์ที่ได้จากการปรับปรุงพันธุ์และใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการผลิต การปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ในหนึ่งปี จึงสามารถกระทำได้หลายคราว ต้นทุนในการทำเกษตรพันธสัญญาจึงสูงกว่าการทำเกษตรกรรมทั่วไป เนื่องจากเกษตรกรต้องเตรียมพื้นที่เพาะปลูกหรือโรงเรือนและจัดหาอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตามข้อกำหนดของบริษัท นอกจากนี้ยังใช้ค่าแรงงานและปัจจัยการผลิต เช่น อาหาร ปุ๋ย ยา วัคซีน ฯลฯ อีกจำนวนมาก เพื่อดูแลรักษาให้ผลผลิตมีคุณภาพตามที่บริษัทกำหนด ซึ่งต้นทุนดังกล่าวจะแปรผันไปตามขนาดของพื้นที่หรือโรงเรือนที่ทำเกษตรกรรมนั้น ทำให้บริษัทพลักภาระให้เกษตรกรเป็นผู้ลงทุนเองทั้งหมด การทำเกษตรกรรมในระบบเกษตรพันธสัญญาจึงต้องใช้ระยะเวลายาวนานกว่าการทำเกษตรกรรมประเภทอื่น ๆ จึงจะคุ้มค้ำกับต้นทุนที่เสียไป

การทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาที่เกิดจากการตกลงระหว่างเกษตรกรและบริษัทซึ่งเป็นเอกชนด้วยกันทั้งคู่ คู่สัญญาจึงมีอิสระในการกำหนดเงื่อนไขในสัญญาอย่างใดก็ได้ รวมไปถึงการกำหนดอายุของสัญญาที่คู่สัญญาจะตกลงเป็นการแสดงเจตนาตามหลักเสรีภาพในการทำสัญญาอย่างแท้จริง แต่ในความเป็นจริงแล้วข้อกำหนดหรือเงื่อนไขต่าง ๆ ที่อยู่ในสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา บริษัทซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเห็นอกกว่าจะเป็นผู้กำหนดเพียงฝ่ายเดียว โดยส่วนใหญ่บริษัทจะไม่กำหนดอายุของสัญญาเอาไว้ เนื่องจากบริษัทจะพิจารณาจากเกษตรกรเป็นราย ๆ ไปว่า

เกษตรกรได้ปฏิบัติตามข้อกำหนดหรือเงื่อนไขของบริษัทโดยเคร่งครัดหรือไม่ เช่น การจัดเตรียมพื้นที่เพาะปลูกหรือโรงเรือนและจัดหาอุปกรณ์ต่าง ๆ การใช้ปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิต คุณภาพและปริมาณของผลผลิต เป็นต้น ดังนั้น เมื่อเกษตรกรตกลงทำสัญญากับบริษัทแล้ว เกษตรกรย่อมต้องถูกผูกมัดตามเงื่อนไขของสัญญา โดยต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของบริษัทอย่างเคร่งครัด หากเกษตรกรรายใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดดังกล่าว บริษัทก็สามารถปฏิเสธไม่ต่ออายุสัญญากับเกษตรกรรายนั้นได้ ซึ่งเงินที่เกษตรกรใช้ในการลงทุนทั้งด้านต้นทุนคงที่และต้นทุนแปรผันมีจำนวนที่สูงมาก จึงต้องใช้ระยะเวลาพอสมควรในการทำเกษตรกรรมเพื่อให้ได้รับต้นทุนคืนและยังคงผลกำไร การที่บริษัทบอกเลิกสัญญาเร็วเกินไป ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระหนี้สินจำนวนมาก

4.4 ปัญหาเรื่องข้อกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต

ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาไม่มีชื่อ การทำสัญญาจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักเสรีภาพในการทำสัญญา คู่สัญญาย่อมมีอิสระในการกำหนดเนื้อหาของสัญญาอย่างใดก็ได้ แต่ต้องไม่ขัดต่อกฎหมายหรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ซึ่งในปัจจุบันสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป การทำธุรกิจต้องการความรวดเร็วและคล่องตัวมากขึ้นเพื่อให้การทำสัญญาสามารถตอบสนองต่อคู่สัญญาจำนวนมาก บริษัทซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจและความรู้ทางเทคโนโลยีเหนือกว่า จึงเป็นผู้กำหนดข้อสัญญาไว้ล่วงหน้า โดยระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคา บริษัทได้กำหนดให้เกษตรกรซื้อปัจจัยการผลิตจากบริษัทแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งบริษัทจะเป็นผู้กำหนดราคาและปริมาณของปัจจัยการผลิตเอง ส่วนเกษตรกรซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจและความรู้ทางเทคโนโลยีด้อยกว่ามีสิทธิเลือกเพียงว่าจะเข้าทำสัญญาหรือไม่ (Take It or Leave It) เท่านั้น เมื่อคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายได้แสดงเจตนาตกลงทำสัญญาแล้ว ถึงแม้จะมีเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมปรากฏอยู่ในสัญญาก็ตาม คู่สัญญาย่อมต้องถูกผูกมัดตามข้อสัญญาที่ได้ตกลงกันตามหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) เกษตรกรจึงต้องซื้อปัจจัยการผลิตจากบริษัทเท่านั้น ถึงแม้ปัจจัยการผลิตจะมีราคาสูงกว่าท้องตลาดทั่วไปหรือต้องซื้อปัจจัยการผลิตในปริมาณที่มากกว่าปกติโดยไม่จำเป็นก็ตาม เพราะหากเกษตรกรฝ่าฝืน บริษัทสามารถบอกเลิกสัญญาหรือปฏิเสธไม่รับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรได้ การทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาจึงไม่ได้เกิดจากการแสดงเจตนาโดยอิสระของคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายอย่างแท้จริง เนื่องจากเกษตรกรถูกจำกัดการใช้เสรีภาพโดยบริษัทซึ่งเป็นฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่า เกษตรกรจึงไม่ได้มีโอกาสเข้าร่วมกำหนดหรือขอต่อรองเงื่อนไขใด ๆ ในสัญญา ทำให้เกษตรกรต้องจ่ายเงินในการลงทุนด้านปัจจัยการ

ผลิตสูงกว่าการทำเกษตรกรรมทั่วไป การกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตของบริษัท จึงเป็นการแสดงเจตนาที่ไม่สุจริตและก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกร

หากพิจารณาตามกฎหมายที่มีบังคับใช้อยู่ในปัจจุบันคือ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองแก่คู่สัญญาฝ่ายที่ถูกเอาเปรียบจากการทำสัญญา การกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตเป็นการใช้ข้อตกลงในสัญญาสำเร็จรูปที่ทำให้บริษัทซึ่งเป็นผู้กำหนดสัญญาได้เปรียบเกษตรกร ซึ่งมีลักษณะเป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมฯ โดยสัญญายังคงมีผลสมบูรณ์ตามกฎหมายทุกประการ เพียงแต่เงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมนั้นให้ใช้บังคับได้เท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี โดยพระราชบัญญัติดังกล่าวกำหนดให้ศาลเป็นผู้ใช้ดุลพินิจในการพิจารณาว่าแค่ไหนเพียงไรจะถือว่าเป็นธรรมและสมควรแก่กรณี ทำให้เงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตมีผลบังคับใช้ที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้พิพากษาในแต่ละท่าน เกษตรกรแต่ละรายจึงได้รับความไม่เป็นธรรมที่ไม่เท่าเทียมกัน และบริษัทส่วนใหญ่ยังคงกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตที่มีลักษณะเอาเปรียบเกษตรกรอยู่เช่นเดิม เนื่องจากเห็นว่าเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมยังคงมีผลสมบูรณ์ไม่ได้ตกเป็นโมฆะแต่ประการใด และกฎหมายก็ยังไม่มีการกำหนดบทลงโทษใด ๆ ให้อีกด้วย

4.5 ปัญหาเรื่องการกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับผลผลิต

เนื่องจากระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นระบบการผลิตประเภทหนึ่งที่อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม การทำสัญญาของคู่สัญญาซึ่งเป็นเอกชนด้วยกันทั้งสองฝ่ายจึงยึดหลักเสรีภาพในการทำสัญญา ทำให้การทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาไม่ถูกแทรกแซงจากภาครัฐ ถึงแม้สัญญาจะเกิดขึ้นจากความไม่เท่าเทียมกันของเกษตรกรและบริษัทหรือมีเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมแก่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ตาม หากเกษตรกรและบริษัทได้ตกลงทำสัญญากันแล้ว คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายจะต้องถูกผูกมัดตามสัญญาที่ได้ตกลงกัน ทำให้บริษัทซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและความรู้ทางเทคโนโลยีที่เหนือกว่าได้อาศัยสัญญาเป็นเครื่องมือในการแสวงหากำไรสูงสุดให้แก่ตน โดยบริษัทจะเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับผลผลิตขึ้นเพียงฝ่ายเดียว กล่าวคือ บริษัทที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคาจะกำหนดปริมาณผลผลิตที่จะรับซื้อไว้ในสัญญา ถ้าผลผลิตมีปริมาณมากกว่าที่บริษัทกำหนดไว้ บริษัทสามารถปฏิเสธไม่รับซื้อผลผลิตหรือรับซื้อในราคาต่ำกว่าราคาที่กำหนดได้ แต่ถ้าผลผลิตมีปริมาณ น้อยกว่าที่บริษัทกำหนด เกษตรกรจะต้องชดเชยค่าเสียหายหรือค่าปรับในส่วนที่ขาดไปให้แก่บริษัท เว้นแต่จะเกิดจากเหตุสุดวิสัย

ซึ่งผลผลิตที่ได้รับจากการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์นอกจากต้องใช้ประสบการณ์ในการดูแลเอาใจใส่แล้ว ยังต้องพิจารณาถึงปัจจัยที่ไม่อาจคาดหมายหรือควบคุมได้ เช่น ไฟฟ้าดับ ภัยแล้ง น้ำท่วม โรคระบาด เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผลผลิตที่ได้รับมีปริมาณน้อยกว่าที่บริษัทกำหนดไว้ได้ หรือกรณีที่การปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ในรอบนั้นเกษตรกรได้มีความรู้ความชำนาญมากขึ้นหรือมีปัจจัยอื่น ๆ เช่น สภาพอากาศ ปริมาณน้ำ สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อผลผลิต ทำให้ผลผลิตที่ได้รับมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น การที่บริษัทไม่รับซื้อผลผลิตคืนหรือรับซื้อในราคาต่ำกว่าที่กำหนดย่อมทำให้เกษตรกรต้องขาดทุน เพราะต้องใช้ปัจจัยการผลิตในการดูแลรักษาพืชหรือสัตว์นั้นเพิ่มมากขึ้นด้วย เงื่อนไขดังกล่าวจึงไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกร ส่วนระยะเวลาการส่งมอบผลผลิต บริษัทจะเป็นผู้กำหนดและแจ้งให้เกษตรกรทราบเอง เมื่อเกษตรกรทราบวันที่ต้องทำการส่งมอบผลผลิตแล้ว เกษตรกรต้องเตรียมผลผลิตให้พร้อมที่จะส่งมอบ เพราะถ้าเกษตรกรไม่สามารถส่งมอบผลผลิตได้ตรงตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ เกษตรกรต้องชดเชยค่าเสียหายให้แก่บริษัท ในทางกลับกันหากบริษัทไม่เข้ามารับซื้อผลผลิตภายในระยะเวลาที่กำหนด บริษัทกลับไม่ต้องชดเชยค่าเสียหายใด ๆ ให้แก่เกษตรกรเลย ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาผลผลิตเองทั้งหมด นอกจากนี้ บริษัทที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคาและแบบประกันรายได้ยังได้กำหนดให้เจ้าหน้าที่ของบริษัทเป็นผู้ชั่งน้ำหนักและตรวจสอบคุณภาพของผลผลิต เช่น การหาค่าอัตราการแลกเนื้อ หรือการตรวจสอบสารเคมีตกค้าง โดยเกษตรกรไม่สามารถเข้าร่วมสังเกตการชั่งน้ำหนักหรือตรวจสอบคุณภาพของผลผลิตได้ เรื่องดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่อยู่ในความรู้เห็นของบริษัทเพียงฝ่ายเดียว ซึ่งการตรวจสอบคุณภาพของผลผลิตนั้น บริษัทได้ใช้ระยะเวลาที่ยาวนาน ทำให้การจ่ายเงินค่าตอบแทนให้แก่เกษตรกรนั้นเกิดความล่าช้า เกษตรกรบางรายต้องผิदनขาดระหนี้เงินกู้ หรือบางรายไม่มีเงินนำไปใช้ในการทำเกษตรกรรมครั้งต่อไปจนต้องกู้ยืมเงินมาเพิ่มเติม นอกจากนี้ยังพบว่าเมื่อบริษัทจ่ายค่าตอบแทนให้แก่เกษตรกรแล้ว เกษตรกรไม่สามารถตรวจสอบรายละเอียดหรือวิธีการคำนวณผลตอบแทนได้ เนื่องจากบริษัทไม่ได้มอบเอกสารแสดงรายการต่าง ๆ เช่น ปริมาณหรือน้ำหนักของผลผลิต ราคาของผลผลิต และวิธีการคำนวณผลตอบแทนให้แก่เกษตรกร หากพิจารณาถึงสิทธิของเกษตรกรแล้ว เกษตรกรมีสิทธิเพียงตกลงทำหรือไม่ทำสัญญากับบริษัทเท่านั้น ไม่มีสิทธิขอแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสัญญาได้เลย ถึงแม้เกษตรกรจะทราบถึงความไม่เป็นธรรมของสัญญาก็ต้องจำยอมเข้าทำสัญญากับบริษัท การที่บริษัทกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับผลผลิตเพื่อเอื้อประโยชน์แก่ตนเพียงฝ่ายเดียว จึงเป็นการแสดงเจตนาที่ขัดต่อหลักสุจริตและหลักความยุติธรรม

หากพิจารณาตามกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองคู่สัญญาฝ่ายที่อ่อนแกว่าในการทำสัญญาที่มีบังคับใช้อยู่ในปัจจุบันได้แก่ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 นั้น การที่บริษัทซึ่งเป็นผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจที่เหนือกว่ากำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตไว้ล่วงหน้าเพียงฝ่ายเดียว ส่วนเกษตรกรมีเพียงเสรีภาพที่จะเลือกว่าจะทำสัญญาหรือไม่ ถ้าทำก็ต้องทำตามเนื้อหาที่บริษัทกำหนดไว้ สัญญาดังกล่าวมีลักษณะเป็นสัญญาสำเร็จรูป ซึ่งการนำสัญญาสำเร็จรูปมาใช้ในการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญานั้นเป็นข้อตกลงที่กำหนดให้บริษัทได้เปรียบเกษตรกรหรือให้เกษตรกรรับภาระเกินกว่าที่วิญญูชนจะพึงคาดหมายได้ตามปกติ จึงถือได้ว่าเป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมฯ กล่าวคือ เงื่อนไขเกี่ยวกับปริมาณของผลผลิตเป็นเงื่อนไขที่ให้เกษตรกรต้องรับภาระเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด ตามมาตรา 4 วรรค 3 (2) เงื่อนไขเกี่ยวกับระยะเวลาเข้ามารับซื้อผลผลิตเป็นเงื่อนไขให้สิทธิที่จะไม่ปฏิบัติตามสัญญาข้อหนึ่งข้อใดหรือปฏิบัติตามสัญญาในระยะเวลาที่ล่าช้าได้โดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ตามมาตรา 4 วรรค 3(4) เงื่อนไขเกี่ยวกับการตรวจคุณภาพของผลผลิตเป็นเงื่อนไขที่ให้เกษตรกรต้องรับภาระเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด ตามมาตรา 4 วรรค 3 (2) และเงื่อนไขเกี่ยวกับระยะเวลาการจ่ายค่าตอบแทนเป็นเงื่อนไขให้สิทธิที่จะปฏิบัติตามสัญญาในระยะเวลาที่ล่าช้าได้โดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ตามมาตรา 4 วรรค 3 (4) โดยสัญญายังคงมีผลสมบูรณ์ตามกฎหมายทุกประการ เพียงแต่ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมให้ใช้บังคับได้เท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี โดยผู้พิพากษาจะเป็นผู้ใช้ดุลพินิจในการพิจารณา จึงทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมแก่เกษตรกรซึ่งเป็นประชาชนทั่วไปได้ เนื่องจากผู้พิพากษาแต่ละท่านอาจตัดสินแตกต่างกันไปตามลักษณะอัตวิสัยของแต่ละท่านออกไป อีกทั้ง พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมฯ ไม่มีการกำหนดบทลงโทษแก่บริษัทที่กำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับผลผลิตที่ไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกร จึงทำให้บริษัทส่วนใหญ่ยังคงกระทำการดังกล่าวซ้ำอยู่เรื่อย ๆ

4.6 ปัญหาเรื่องการรับผิดชอบในการความเสี่ยงภัย

ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาต่างตอบแทนประเภทหนึ่งที่ไม่ใช่ชื่อ (Innominate Contract) เมื่อสัญญาเกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ เกษตรกรและบริษัทจึงต่างมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามภาระหนี้ต่อกันตามที่ได้ตกลงไว้ในสัญญาตามหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา แต่ถ้าเกิดภัยพิบัติขึ้นกับปัจจัยการผลิตหรือผลผลิตจนได้รับความเสียหาย ทำให้บริษัทหรือเกษตรกรไม่สามารถส่งมอบปัจจัยการผลิตหรือผลผลิตให้แก่คู่สัญญาอีกฝ่ายได้ ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการรับผิดชอบในการความเสี่ยงภัยของสัญญาที่อยู่

ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาโดยเฉพาะ จึงต้องนำบทบัญญัติเรื่องผลของสัญญาในบรรพ 2 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้บังคับ กล่าวคือ กรณีที่เกิดภัยพิบัติหรือเหตุสุดวิสัยใด ๆ ขึ้นกับปัจจัยการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคา เมื่อบริษัทได้ทำการคัดเลือกพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ อาหาร ยา วัคซีน ฯลฯ แล้วว่าขึ้นไหน อันไหน ปริมาณเท่าไร ปัจจัยการผลิตดังกล่าวถือเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามมาตรา 460 วรรคหนึ่ง กรรมสิทธิ์ย่อมโอนไปยังเกษตรกร หากในระหว่างรอการส่งมอบปัจจัยการผลิตได้รับความเสียหายเนื่องจากภัยพิบัติหรือเหตุสุดวิสัย เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ฯ เกษตรกรจึงต้องเป็นผู้รับบาปเคราะห์ต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นกับปัจจัยการผลิตนั้น ตามหลักบาปเคราะห์ย่อมตกอยู่แก่เจ้าของกรรมสิทธิ์ (Res Perit Domino) โดยเกษตรกรไม่สามารถเรียกให้บริษัทส่งมอบปัจจัยการผลิตทดแทนให้แก่ตนได้ แต่เกษตรกรยังต้องชำระราคาค่าปัจจัยการผลิตให้แก่บริษัทตามมาตรา 370 วรรคหนึ่ง ส่วนระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันรายได้ เนื่องจากบริษัทเป็นผู้ลงทุนด้านปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกร กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตจึงยังเป็นของบริษัทอยู่ หากเกิดภัยพิบัติหรือเหตุสุดวิสัยใด ๆ กับปัจจัยการผลิต บริษัทซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์จึงต้องผู้รับบาปเคราะห์ดังกล่าว ส่วนกรณีที่เกิดภัยพิบัติหรือเหตุสุดวิสัยใด ๆ ขึ้นกับผลผลิต ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคา ถ้าบริษัทยังไม่ทำการชั่งน้ำหนักหรือตรวจสอบคุณภาพของผลผลิต ถือได้ว่ายังไม่มีการชั่งตวง วัด หรือคัดเลือกผลผลิตตามมาตรา 460 วรรคหนึ่ง ผลผลิตดังกล่าวไม่ใช่ทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง กรรมสิทธิ์ในผลผลิตจึงยังเป็นของเกษตรกรอยู่ หากผลผลิตได้รับความเสียหายเนื่องจากภัยพิบัติหรือเหตุสุดวิสัยใด ๆ เกษตรกรซึ่งเป็นเจ้าของผลผลิตต้องเป็นผู้รับภาระความเสี่ยงภัย ตามหลักบาปเคราะห์ย่อมตกอยู่แก่เจ้าของกรรมสิทธิ์ (Res Perit Domino) โดยเกษตรกรไม่สามารถเรียกให้บริษัทจ่ายค่าผลผลิตให้แก่ตนได้และไม่ต้องส่งมอบผลผลิตใหม่ชดเชยให้แก่บริษัท ตามมาตรา 372 วรรคหนึ่ง ส่วนระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันรายได้ เนื่องจากบริษัทเป็นผู้ลงทุนด้านพันธุ์พืชหรือสัตว์และปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เช่น อาหาร วัคซีน ยา ปุ๋ย ฯลฯ ให้แก่เกษตรกร เมื่อเกษตรกรทำการผลิต จนได้รับผลผลิตแล้ว กรรมสิทธิ์ในผลผลิตจึงเป็นของบริษัท หากเกิดภัยพิบัติหรือเหตุสุดวิสัยใด ๆ กับผลผลิต บริษัทซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์จึงต้องเป็นผู้รับบาปเคราะห์ดังกล่าว

หากเปรียบเทียบระบบเกษตรพันธสัญญากับสัญญากิจการร่วมค้า (Joint Venture) ซึ่งเป็นสัญญาที่มีการรวมตัวกันของบุคคลธรรมดาบริษัท หรือห้างหุ้นส่วนตั้งแต่ 2 ฝ่ายขึ้นไป เพื่อดำเนินกิจการทางธุรกิจและตกลงแบ่งผลกำไรหรือรับภาระขาดทุนของกิจการ โดยอาจเข้าทุนกันด้วยเงินสด ทรัพย์สิน หรือแรงงานก็ได้ ระบบเกษตรพันธสัญญาถือเป็นสัญญากิจการร่วมค้าประเภทหนึ่งที่เกษตรกรเข้าทุนด้วยที่ดินและแรงงาน ส่วน

บริษัทเข้าทุนด้วยเงินและเทคโนโลยี โดยเกษตรกรและบริษัทจะต้องได้รับผลตอบแทนในสัดส่วนที่เหมาะสมและเป็นธรรม หากเกิดความเสียหายใด ๆ ขึ้นจากการประกอบธุรกิจ เช่น ประสบภาวะขาดทุน ปัจจัยการผลิตหรือผลผลิตได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติหรือโรคระบาดฯ เกษตรกรและบริษัทก็ต้องร่วมกันรับผิดชอบต่อความเสียหายดังกล่าว แต่ในความเป็นจริงแล้ว การรับผิดชอบในภาระความเสี่ยงภัยไม่ได้เป็นไปตามหลักการของสัญญากิจการร่วมค้าแต่อย่างใด เนื่องจากการนำบทบัญญัติเรื่องผลของสัญญาในบรรพ 2 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้บังคับ ทำให้เกษตรกรซึ่งเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่าเป็นฝ่ายแบกรับภาระความเสี่ยงภัยเพียงฝ่ายเดียว ส่วนบริษัทซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมมากกว่าเกษตรกรกลับไม่ได้เข้ามามีส่วนช่วยเหลือหรือชดเชยค่าเสียหายที่เป็นธรรมให้แก่เกษตรกรเลย จึงก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกรและไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักความยุติธรรมแต่อย่างใด

4.7 ปัญหาเรื่องการฟ้องร้องคดี

หากพิจารณาถึงความหมายของคำว่าผู้บริโภคตามมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 เกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคาและแบบประกันรายได้ถือได้ว่าเป็นผู้บริโภค ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองตามมาตรา 4 ของพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว โดยมีสิทธิที่จะได้รับความเป็นธรรมในการทำสัญญา ได้รับข้อมูลรวมทั้งคำพรรณนาเกี่ยวกับคุณภาพปัจจัยการผลิตที่ถูกต้องและเพียงพอ มีอิสระในการเลือกหาปัจจัยการผลิต และหากได้รับความเสียหายจากการใช้ปัจจัยการผลิตก็มีสิทธิที่จะได้รับการชดเชยความเสียหายจากบริษัทผู้ประกอบการธุรกิจ ส่วนบริษัทที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาก็มีลักษณะเป็นผู้ประกอบธุรกิจตามมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 บริษัท จึงต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายใด ๆ ที่เกิดจากการใช้ปัจจัยการผลิต นอกจากนี้ บริษัทยังต้องถูกควบคุมด้านการโฆษณาปัจจัยการผลิตและด้านฉลากของปัจจัยการผลิตตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวอีกด้วย ซึ่งการฟ้องคดีผู้บริโภคนั้นสามารถฟ้องร้องได้ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 เพื่อให้เกษตรกรซึ่งเป็นผู้บริโภคสามารถได้รับการแก้ไขเยียวยาที่รวดเร็ว ประหยัดและมีประสิทธิภาพ เกษตรกรจึงสามารถเสนอคำฟ้องได้ด้วยวาจาและกฎหมายยังกำหนดให้คณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคหรือสมาคมที่คณะกรรมการรับรองมีอำนาจฟ้องคดีแทนเกษตรกรได้ ซึ่งเกษตรกรไม่ต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียมในการดำเนินคดี และการพิจารณาคดียังรวบรัดกว่าคดีแพ่งสามัญทำให้คดีเสร็จไปโดยรวดเร็ว เกษตรกรจึงไม่

ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการมาศาลหลายครั้ง แต่เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความรู้ น้อย การให้ความรู้ในเรื่องช่องทางและวิธีการฟ้องร้องคดีแก่เกษตรกรก็ยังไม่ทั่วถึง ทำให้ การนำเสนอคดีเกี่ยวกับความเสียหายที่เกิดจากใช้ปัจจัยการผลิตต่อศาลตาม พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 มีน้อยมากหรือแทบไม่มีเลย การใช้ ช่องทางศาลในการให้ความคุ้มครองเกษตรกรในเรื่องดังกล่าวจึงไม่เกิดประสิทธิภาพอย่าง แท้จริง

ส่วนกรณีที่เกษตรกรไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสัญญาหรือบริษัทกระทำการ ที่เป็นการละเมิดต่อกฎหมาย ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไม่ได้ระบุรูปแบบของ ระบบเกษตรพันธสัญญาเอาไว้โดยเฉพาะ สัญญาจึงมีรูปแบบที่ไม่แน่นอนและชัดเจน เกษตรกรจึงมีอุปสรรคในการนำเสนอคดีต่อศาล เนื่องจากบริษัทที่อยู่ในระบบเกษตรพันธ สัญญาซึ่งมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและสังคมเหนือกว่าเป็นผู้กำหนดเนื้อหาของสัญญา เพียงฝ่ายเดียวและไม่มอบคู่สัญญาไว้ให้เกษตรกรครอบครอง ข้อเท็จจริงต่าง ๆ จึงล้น แล้วแต่อยู่ในความรู้เห็นของบริษัท การนำสืบข้อเท็จจริงและการนำเสนอพยานหลักฐาน ต่าง ๆ ต่อศาลจึงเป็นเรื่องยากสำหรับเกษตรกร นอกจากนี้ เกษตรกรยังต้องต่อสู้คดีแบบ โดดเดี่ยว ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี และต้องใช้ระยะเวลานานพอสมควร เนื่องจากในปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงานที่ทำหน้าที่คอยรับเรื่องราวร้องทุกข์และฟ้องร้องคดี แทนเกษตรกรดังเช่นพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 โดยกระทรวง เกษตรและสหกรณ์ซึ่งเป็นกระทรวงที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมโดยตรงก็ มีอำนาจหน้าที่เพียงจัดหาแหล่งน้ำและพัฒนาระบบชลประทาน ส่งเสริมและพัฒนา เกษตรกร ส่งเสริมและพัฒนาระบบสหกรณ์ และส่งเสริมกระบวนการผลิตและสินค้า เกษตรกรรมเท่านั้น ซึ่งอำนาจหน้าที่ดังกล่าวยังไม่ครอบคลุมถึงการให้ความคุ้มครองแก่ เกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาให้ได้รับความเป็นธรรมจากการทำสัญญา นอกจากนี้ พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติที่ กำหนดให้มีสภาองค์กรชุมชนในแต่ละท้องถิ่นขึ้นนั้น ก็มีหน้าที่เพียงการส่งเสริมและ สนับสนุนให้มีการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี และมีการจัดให้มีเวทีปรึกษาหารือกัน ของประชาชนเพื่อเสนอแนวคิดต่อการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น ซึ่งยังไม่ครอบคลุมถึงการให้ความรู้และรับเรื่องราวร้องทุกข์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการ ทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ น้อย และมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ไม่ดีไม่ทราบถึงช่องทางและวิธีการเสนอคดีต่อศาลจึงส่งผลให้ เกษตรกรหลายรายเลือกที่จะไม่นำคดีขึ้นสู่ศาล

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ระบบเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) เป็นการตกลงระหว่าง “เกษตรกร” กับ “บริษัท” ที่อยู่ในรูปของโรงงานแปรรูปให้มีการเพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงปศุสัตว์ โดยมีข้อตกลงเกี่ยวกับราคา ปริมาณ คุณภาพ และระยะเวลาของผลผลิตไว้ล่วงหน้า รวมทั้งมีข้อตกลงเกี่ยวกับการจัดหาปัจจัยการผลิต ตลอดจนค่าปรึกษาด้านเทคโนโลยีการผลิตเพื่อให้มาตรฐานของผลผลิตนั้นเป็นไปตามสัญญา แต่เนื่องจากการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักอิสระในทางแพ่ง (Private Autonomy) และหลักเสรีภาพในการทำสัญญา (Freedom of Contract) คู่สัญญาจึงตกลงกันอย่างไรก็ได้ แต่ต้องไม่ขัดต่อกฎหมายหรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ทำให้บริษัทส่วนใหญ่นำเข้าสัญญาสำเร็จรูปมาใช้ในการทำสัญญา โดยบริษัทซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจต่อรองเหนือกว่าทั้งในด้านเศรษฐกิจและความรู้ทางเทคโนโลยีเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้า ส่วนเกษตรกรมีสิทธิเพียงยอมรับข้อสัญญาหรือปฏิเสธไม่ทำสัญญาเท่านั้น เงื่อนไขของสัญญาจึงเอื้อประโยชน์แก่บริษัทเพียงฝ่ายเดียว ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีมาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาโดยตรง ทำให้กฎหมายที่นำมาใช้บังคับกับการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาในปัจจุบัน ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ไม่ครอบคลุมถึงกรณีการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา จึงทำให้เกิดปัญหาดังที่กล่าวมาข้างต้น

จากที่ได้วิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดจากการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทยและกฎหมายทั้งในระดับสหพันธรัฐและระดับมลรัฐของสหรัฐอเมริกา มาศึกษา ผู้เขียนจึงเห็นว่าควรมีการบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาขึ้นบังคับใช้โดยเฉพาะ เพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ของคู่สัญญาฝ่ายที่ถูกเอารัดเอาเปรียบและเกิดความเป็นธรรมสูงสุดแก่คู่สัญญาทั้งสองฝ่าย ซึ่งผู้เขียนขอเสนอแนะเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

5.1 ควรมีกำหนดบทนิยามศัพท์หรือความหมายของคำต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในระบบเกษตรพันธสัญญาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น คำว่า “ระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคา” “ระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันรายได้” “สัญญาซื้อขายปัจจัยการผลิต” “สัญญาซื้อขายผลผลิต” “เกษตรกร” “บริษัทธุรกิจการเกษตร” “ต้นทุนคงที่” “ต้นทุนแปรผัน” “ปัจจัยการผลิต” “ผลผลิต” และ “ผลตอบแทน” เป็นต้น เพื่อให้

ถ้อยคำหรือข้อความนั้น ๆ มีความหมายที่แน่นอน ชัดเจนและสามารถเข้าใจความหมายได้ตรงกัน และเพื่อให้สัญญาที่อยู่ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาที่มีลักษณะที่แตกต่างจากสัญญาที่อยู่ในบรรพ 3 อย่างชัดเจน

5.2 ควรกำหนดให้สัญญาที่อยู่ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาทำเป็นลายลักษณ์อักษร เขียนเป็นภาษาไทย ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และชัดเจน ขนาดตัวหนังสือไม่ต่ำกว่า 14 พอยต์ ลงลายมือชื่อคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย มีพยานไม่น้อยกว่า 2 คน และบริษัทต้องมอบคู่สัญญาให้เกษตรกรเก็บไว้เป็นหลักฐาน นอกจากนี้ คณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคควรประกาศให้การทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นธุรกิจที่ถูกควบคุมเรื่องของสัญญาตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 เพื่อให้สัญญาเป็นสัญญามาตรฐาน มีรูปแบบชัดเจนแน่นอน และได้รับการตรวจสอบจากคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคว่ามีข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกรหรือมีการระบุข้อสัญญาที่จำเป็นไว้ในสัญญาหรือไม่

5.3 ควรกำหนดให้ระบบเกษตรพันธสัญญาที่เกษตรกรใช้เงินลงทุน 300,000 บาทขึ้นไป มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 3 ปี เพื่อให้เกษตรกรได้รับต้นทุนคืนและยังคงมีผลกำไร หากคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ต้องการต่ออายุสัญญา ควรกำหนดให้มีการบอกกล่าวล่วงหน้าแก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งไม่น้อยกว่า 1 เดือนก่อนอายุสัญญาจะสิ้นสุด แต่ถ้าคู่สัญญาฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งกระทำผิดกฎหมายหรือข้อที่เป็นสาระสำคัญของสัญญาควรกำหนดให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ โดยต้องบอกกล่าวล่วงหน้าเป็นหนังสือไม่น้อยกว่า 90 วันนับแต่วันที่ได้มีการกระทำผิดกฎหมายหรือสัญญา และคู่สัญญาฝ่ายที่ขอบอกเลิกสัญญาต้องชดเชยค่าเสียหายให้แก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง เว้นแต่เหตุแห่งการบอกเลิกสัญญาจะเกิดจากการกระทำผิดของฝ่ายนั้น

5.4 ควรกำหนดหน้าที่ของบริษัทตามสัญญาซื้อขายปัจจัยการผลิตที่มีต่อเกษตรกร เพื่อป้องกันมิให้มีการขายปัจจัยการผลิตที่มีลักษณะผูกขาดและกำหนดเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกร โดยกำหนดให้เกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคามีสิทธิปฏิเสธไม่ซื้อปัจจัยการผลิตจากบริษัทได้ ถ้าเกษตรกรต้องการซื้อปัจจัยการผลิตจากบริษัท ควรกำหนดห้ามมิให้บริษัทคิดดอกเบี้ยจากการซื้อปัจจัยการผลิตและบริษัทต้องขายปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกรในราคาที่ยุติธรรมและเป็นราคาขายปลีกหน้าโรงงาน หากบริษัทจะปรับราคาให้สูงขึ้นตามราคาท้องตลาดต้องมีหนังสือบอกกล่าวล่วงหน้าแก่เกษตรกรไม่น้อยกว่า 1 เดือนก่อนมีการปรับราคา ซึ่งปริมาณปัจจัยการผลิตที่ขายให้แก่เกษตรกรต้องมีปริมาณที่เหมาะสมกับพืชหรือสัตว์ที่ทำการเพาะปลูกหรือเลี้ยง โดยมีเจ้าหน้าที่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทำหน้าที่ตรวจสอบและให้คำแนะนำแก่

เกษตรกร หากบริษัทกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตฝ้ายในบทบัญญัติของกฎหมาย ควรกำหนดให้เงื่อนไขดังกล่าวตกเป็นโมฆะและมีบทลงโทษสำหรับบริษัทนั้น ๆ

5.5 ควรกำหนดหน้าที่ของบริษัทที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคาและแบบประกันรายได้ไว้โดยชัดแจ้ง เพื่อป้องกันมิให้บริษัทกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับผลผลิตที่ไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกร โดยกำหนดให้บริษัทต้องรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรในทุกกรณี ถ้าปริมาณผลผลิตมีมากกว่าที่บริษัทกำหนด บริษัทต้องรับซื้อผลผลิตไว้ทั้งหมด และต้องจ่ายเงินค่าผลผลิตตามปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่รับซื้อไว้ แต่ถ้าปริมาณผลผลิตมีน้อยกว่าที่บริษัทกำหนด บริษัทต้องรับซื้อตามปริมาณที่มีอยู่ และไม่สามารถเรียกค่าเสียหายแก่ปริมาณผลผลิตที่ขาดไปจากเกษตรกรได้ แต่ถ้าผลผลิตมีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานที่บริษัทกำหนดไว้จนถึงขนาด บริษัทสามารถปฏิเสธไม่รับซื้อผลผลิตดังกล่าวได้ โดยบริษัทต้องชี้แจงรายละเอียดการไม่รับซื้อผลผลิตแก่เกษตรกร และไม่สามารถเรียกค่าเสียหายจากเกษตรกรได้ ส่วนเกษตรกรก็สามารถนำผลผลิตไปขายให้แก่บุคคลอื่นได้ ทั้งนี้ เพื่อให้บริษัทได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพป้อนเข้าสู่โรงงาน ซึ่งการตรวจสอบคุณภาพและการชั่งน้ำหนักของผลผลิต บริษัทต้องอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และเกษตรกรเข้าร่วมตรวจสอบและสังเกตการณ์ได้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม เมื่อการตรวจสอบคุณภาพของผลผลิตเสร็จสิ้น บริษัทต้องชำระราคาค่าผลผลิตให้แก่เกษตรกรภายใน 7 วัน และมอบใบแสดงรายการผลตอบแทนให้แก่เกษตรกร ส่วนระยะเวลาการเข้ามารับซื้อผลผลิต หากบริษัทเข้ามารับซื้อผลผลิตล่าช้ากว่าระยะเวลาที่กำหนดเป็นเหตุให้เกษตรกรต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาผลผลิตเพิ่มเติม บริษัทจะต้องชดเชยค่าเสียหายดังกล่าวให้แก่เกษตรกร หากบริษัทฝ่าฝืนบทบัญญัติดังกล่าว ควรกำหนดให้เงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมนั้นตกเป็นโมฆะ และควรกำหนดบทลงโทษสำหรับบริษัทที่กระทำผิดด้วย

5.6 ควรกำหนดให้บริษัทเข้าร่วมรับผิดชอบในการะเสี่ยงภัย โดยกรณีที่เกิดภัยพิบัติหรือเหตุสุดวิสัยใด ๆ ขึ้นกับปัจจัยการผลิตที่กรรมสิทธิ์ได้โอนไปยังเกษตรกรแล้ว บริษัทที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคาต้องพักการชำระหนี้ให้แก่เกษตรกรและมีให้คิดดอกเบี้ยจากเกษตรกร ส่วนกรณีที่เกิดภัยพิบัติหรือเหตุสุดวิสัยใด ๆ ขึ้นกับผลผลิต บริษัทที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคาต้องเข้าร่วมรับภาระความเสี่ยงภัยดังกล่าว โดยชดเชยต้นทุนคงที่และต้นทุนแปรผันให้แก่เกษตรกรไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของมูลค่าความเสียหายที่เกิดขึ้นจริง และกรณีเกิดภัยพิบัติหรือเหตุสุดวิสัยใด ๆ ขึ้นกับพื้นที่เพาะปลูกหรือโรงเรือน บริษัทต้องเข้าร่วมชดเชยค่าเสียหายดังกล่าวให้แก่เกษตรกรไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 ของมูลค่าความเสียหายที่เกิดขึ้นจริง ส่วนระบบเกษตรพันธสัญญา

แบบประกันรายได้ บริษัทซึ่งเป็นเจ้าของผลผลิตต้องเป็นผู้รับภาระความเสี่ยงภัยทั้งหมด แต่บริษัทต้องจ่ายผลตอบแทนทั้งหมดที่ได้ตกลงกันไว้ให้แก่เกษตรกร เพื่อมิให้เกษตรกร ต้องใช้เงินในการลงทุนด้านต้นทุนคงที่โดยเสียเปล่า

5.7 ควรกำหนดให้มืองค์กรที่ทำหน้าที่รับเรื่องราวร้องทุกข์จากเกษตรกรที่ได้รับ ปัญหาจากการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาและกำหนดให้องค์กรดังกล่าว สามารถฟ้องร้องคดีและเรียกร้องค่าเสียหายแทนเกษตรกรได้ ซึ่งการฟ้องและการ ดำเนินคดีดังกล่าวควรกำหนดให้ได้รับการยกเว้นค่าฤชาธรรมเนียม และให้นำบทบัญญัติ ในหมวด 2 ถึงหมวด 6 ของพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 มาใช้ บังคับ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปให้ความรู้เกี่ยวกับการทำ สัญญาพร้อมทั้งช่องทางและวิธีการร้องเรียนปัญหาและการฟ้องร้องคดีแก่เกษตรกร ส่วน การฟ้องร้องคดีเกี่ยวกับการใช้ปัจจัยการผลิต คณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคควรเข้าไป ให้ความรู้เกี่ยวกับการนำเสนอคดีเกี่ยวกับความเสียหายที่เกิดจากใช้ปัจจัยการผลิตต่อศาล ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 แก่เกษตรกร เพื่อให้พระราชบัญญัติ ดังกล่าวเกิดประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ควรจัดให้มีสภาองค์กรชุมชนตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ขึ้นทุกตำบลทั่วประเทศ โดยให้กำหนดสภาองค์กรชุมชนมีหน้าที่รับเรื่องราวร้องทุกข์ จากเกษตรกรที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการทำเกษตรพันธสัญญาเพื่อนำปัญหาดังกล่าว เข้าสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้ามาแก้ไขปัญหาลต่อไปและทำหน้าที่ให้ความรู้ คำแนะนำเกี่ยวกับการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาแก่เกษตรกร

บรรณานุกรม

- กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคนอื่น ๆ. **เกษตรพันธสัญญา: ผลตอบแทน ความเสี่ยงและความเป็นธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ซีเวิลด์กราฟิก, 2552.
- ศรีภูพาน สุพรรณไชยมาตย์. “สัญญาที่ไม่เป็นธรรมในคอนแทรกซ์ฟาร์มมิ่ง: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ.” *วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2551.